

of modern technology with traditional art forms, the search for new ways of presentation of works of art in the modern media environment.

Key words: *iconosphere, visual identity, media artists, computer art, light installation.*

УДК 78.036.9

Полянський Т.В.,

професор кафедри академічного

та естрадного вокалу

Інституту мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка,

заслужений діяч мистецтв України

ТИПОЛОГІЯ РАНЬОГО ДЖАЗУ: ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ

Статтю присвячено ранньому періоду розвитку джазу, що у спеціальній літературі об'єднується загальним терміном «традиційний джаз». Розглянуто та проаналізовано розбіжності у трактуванні понять, формулювань, визначенні хронологічних меж періодизації джазу, подано зіставлення поглядів різних дослідників. Особливу увагу приділено архаїчному джазу як первісній моделі подальшого розвитку цього художнього явища.

Ключові слова: *джаз, стиль, мистецтво, архаїчний джаз, класичний джаз.*

У музичній культурі сучасності джазу відводять особливе місце. Сьогодні це самостійна галузь мистецтва, яка має свої передумови виникнення, історію розвитку, специфічний спектр засобів виразності. Джаз став універсальним естетичним символом доби, що справив істотний вплив на найрізноманітніші

галузі духовного життя — літературу, театр, образотворче мистецтво та кіно, позначився практично на всіх провідних жанрах музичного мистецтва, здавалося б, часом дуже далеких від власне джазу як такого, у тому числі й на академічній музиці. Водночас європейська професійна музика також значно вплинула на джаз, стимулювавши появу нових синтетичних жанрів, як-от: рег-опера, джаз-балет, симфо-джаз, кул-джаз, барок-джаз, стиль ф'южн тощо.

Сформувавшись як суто американський художній вид, джаз швидко перетнув локальні географічні межі, ставши воістину інтернаціональним явищем, представленим тепер різними національними школами в усьому світі. Упродовж, зазначимо, досить стрімкої еволюції виникло безліч його стилістичних модифікацій, течій, напрямів, які завжди викликали та продовжують викликати підвищений інтерес з боку як аматорів, так і професіоналів. «Немає музики, яка б обійшла увагою джаз», — говорив дуже вимогливий і критично мислячий французький композитор Артур Онеггер [16, 7].

У світі опубліковано тисячі книг, написано сотні дисертацій, наукових досліджень, щорічно проводяться найрізноманітніші семінари, симпозіуми та конференції в різних частинах світу. Проте на сьогодні більшість тих, хто бажає отримати потрібну інформацію, часто опиняється у дуже скрутному становищі. І не лише через брак в Україні відповідної літератури (особливо наукової), але й через відсутність перекладів українською мовою величезної кількості робіт і досліджень із джазу, які належать зарубіжним авторам. До того ж в електронних засобах інформації далеко не все можна отримати у вільному доступі.

Крім того, з низки серйозних питань, пов'язаних з історією, теорією та естетикою джазу, немає єдності думок навіть серед фахівців, котрі серйозно займаються джазовою наукою. Немає навіть чіткого визначення дефініції самого джазу. Різні підходи існують і щодо питань, пов'язаних з расовою природою раннього джазу. Одні дослідники особливо виділяють роль негритянської лінії у цьому процесі, інші приділяють увагу розбору креольської і «білої» гілок у становленні джазу, їх перетину і контактам. Зауважимо, що поняття «креол» при цьому трактується також неоднаково [4; 9; 12].

Є суттєві розбіжності в термінології, формулюваннях, визначенні хронологічних меж тих чи інших явищ, які належать до різних періодів джазової історії тощо. До того ж деякі точки зору на одну

й ту саму проблему нерідко виявляються діаметрально протилежними, що створює певні труднощі під час вивчення процесів, які відбуваються в джазі.

Візьмемо хоча б періодизацію джазу. Певна річ, його історія порівняно коротка, і поділ її на періоди та етапи носить достатньо умовний характер, але все ж таки занадто по-різному трактують її хронологію навіть вельми авторитетні у джазовому середовищі дослідники.

Французький композитор і музикознавець Анрі Одер, якого часто цитують, у книзі “Jazz: its evolution and essence”, опублікованій у 1954 році, запропонував (до речі, перший) таку класифікацію джазу [15, 56]:

- примітивний (1900?–1917);
- традиційний (1917–1926);
- докласичний (1927–1934);
- класичний (1935–1945);
- модерн (1945).

Американський історіограф Френсіс Ньютон дещо пізніше, у 1961 році, запропонував поділити для зручності всю історію джазу на чотири головних періоди [6, 43]:

- доісторичний (1900–1917);
- стародавній (1917–1929);
- середній (1929–1940);
- сучасний (з 1940 року).

Відомий російський музикознавець, автор 4-томної монографії з історії джазу С. Беліченко класифікує світовий джаз уже зовсім по-іншому [2, 23]:

- передджаз (XVII — початок XX ст.);
- класичний джаз (1910–1928);
- доба свінгу (1930–1947);
- сучасний джаз (з 1943 року).

Утім, на наш погляд, хронологічно більш прийнятною є періодизація джазу, запропонована російським мистецтвознавцем Ю. Кінусом [3, 145]:

- традиційний джаз (1863/65–1929 рр.);
- свінгова музика (1925–1945 рр.);
- модерн-джаз (1940–1950-ті рр.);
- фрі-джаз (з 1960-х рр.);
- ф’южн-джаз і криетив-музика (з 1970-х рр.).

Як бачимо, розбіжностей більше ніж достатньо. І це лише один з аспектів джазової історії, у визначенні якого немає єдності думок, не кажучи вже про те, що у кожному з цих періодів є різні течії, напрями, усі межі надзвичайно рухливі як в стилістичному, так і в хронологічному відношенні. Узяти хоч би народження джазу, навколо якого досі не вщухають суперечки, незважаючи на те, що це музичне явище на сьогодні, здавалося б, ґрунтовно вивчене. Досить згадати поширену легенду про те, що джаз народився в Нью-Орлеані й на старих колісних пароплавах дістався по Міссісіпі інших штатів, і навіть Чикаго, яку у всі часи брали під сумнів історики. Роль цього міста у розвитку джазу дійсно була дуже значною, хоча, очевидно, аналогічні процеси проходили і в інших областях Півдня США.

Наприклад, відомий музикознавець і дослідник Рос Раселл, який у роботі «Джазовий стиль Канзас-Сіті та Південного Заходу» простежував розвиток ранніх форм джазу, вважає, що він виник у негритянському середовищі (субкультурі) одночасно в різних місцях Америки, насамперед, окрім Нью-Орлеана, у Нью-Йорку, Канзас-Сіті, Чикаго та Сент-Луїсі. Дійсно, багато кому видається вже дуже малоімовірною поява такого потужного, самобутнього мистецтва в окремо взятому місті, «на далекій периферії західної культури, мистецтва, схожого на яке немає в жодній іншій точці земної кулі» [4, 3]. Наприклад, Леонард Фезер відкриває другу главу своєї книги тезою: «Джаз не був народжений в Нью-Орлеані». Схожої думки дотримується і Й.Е. Берендт [10, 15].

Значною мірою таку відмінність підходів можна пояснити самим процесом розвитку джазу, який виявився досить стрімким. Дійсно, величезну дистанцію, яка поділяє музику вуличних оркестрів Нью-Орлеану початку століття і електронні новації сьогоденного дня, джаз подолав з блискавичною швидкістю. За свою 100-річну історію він зумів подолати такий шлях стильової еволюції, на який європейській академічній музиці знадобилося більше чотирьох століть. *Архаїчний, традиційний, свінг, бі-боп, кул-джаз, модальний джаз, третя течія* і далі до вільної імпровізації *фрі-джазу* — так виглядає в цілому історична логіка в змінах джазових стилів, якщо відволіктися від всіляких змішувань критеріїв, хронологічних різночитань та дифузій. І не дивно, що порівняно з академічним музикознавством, де з роками постала, як правило,

стійка термінологічна база, було вироблено загальні підходи, джазовій науці далеко ще до подібної однозначності. Наприклад, деякі автори книг і посібників нерідко вважають можливим пропонувати власні терміни, поняття, причому для опису однакових явищ, що створює певну плутанину і, безумовно, вимагає більш серйозного аналітичного підходу, необхідних уточнень, коректив, особливо в умовах навчального процесу, коли потрібна ясність формулювань і висновків.

Мета статті — на основі аналізу провідних концепцій та спроб типології джазу розглянути ранню фазу розвитку джазового мистецтва, яка охоплює доволі тривалий проміжок часу, а в спеціальній літературі об'єднується загальним терміном «традиційний джаз».

Зазначимо, що «традиційний джаз» — це поширене, збірне поняття на позначення низки джазових стилів, що передували періоду свінгу, а також їх відродження («ривайвл») у 30–40-х роках. Проте у визначенні самого цього явища, у з'ясуванні сутності складових його напрямів і стилів є також відомі розбіжності. Порівняємо деякі відомі формулювання.

Так, у виданому в 1981 році «Лексиконі джазу» доволі авторитетного київського музикознавця В. Симоненка зазначено: «Класичний джаз» (Classic Jazz) — період у історії розвитку традиційного джазу. До класичного джазу належать: нью-орлеанський стиль, диксиленд і чиказький стиль» [8, 51]. Отже, звідси випливає, що класичний джаз — свого роду складова частина так званого традиційного джазу, тоді як у тій самій роботі визначення традиційного джазу включає лише нью-орлеанський стиль і диксиленд [8, 86].

Крім того, у наведеному формулюванні класичного джазу чомусь не позначено його окремі, але важливі стилістичні різновиди. І взагалі, усе, що стосується так чи інакше пов'язаного з класичним джазом поняття «традиційний джаз», в багатьох джерелах трактується зазвичай значно ширше. Приміром, у «Словнику спеціальних термінів» В. Озерова традиційний джаз включає в себе окремі форми архаїчного стилю [7, 366], а в «Енциклопедії джазу», виданій у Празі в 1983 році, додаються і деякі більш пізні за часом стилі — не лише чиказький, але й нью-йоркський, Канзас-Сіті, «ривайвл» тощо [13, 351]. А ще термін «класичний джаз» нерідко ідентифікують з поняттями «Old Time Jazz» (буквально — джаз минулого часу), «автентичний», «фольклорний» [13, 14].

До того ж Валентина Джозефівна Конен, видатний історіограф і знавець американської музики, автор фундаментальної праці «Народження джазу», наводить приклади, які засвідчують, що ранній джаз взагалі вважається одним з видів афроамериканського народного мистецтва без жодних спроб будь-якого відмежування його фольклорних форм від професійних [5, 148]. І взагалі, майже у всіх джерелах терміни “Old Time Jazz” і «автентичний джаз» не мають конкретного визначення, а беручи до уваги той факт, що архаїчний джаз історично все ж таки передував появі класичного, то навряд чи коректно порівнювати обидва поняття.

На нашу думку, найбільш вичерпне визначення класичного джазу міститься в уже згаданому «Словнику спеціальних термінів» В. Озерова. Наведемо його повністю: «Загальна назва джазових стилів, що розвиваються на основі архаїчного джазу. Класичний період датують приблизно 1890–1929 рр. Він закінчився з початком “свінгової доби”. Моменти найвищого розквіту класичного джазу — 1917 р. (Нью-Орлеан) і вдруге — у середині 20-х років (Чикаго). До класичного джазу зазвичай відносять такі його стильові форми: нью-орлеанський стиль (представлений негритянським і креольським напрямками), нью-орлеансько-чиказький стиль (що виник у Чикаго після 1917 року у зв'язку з переїздом сюди більшої частини провідних негритянських джазменів Нью-Орлеана), диксиленд (у його нью-орлеанському та чиказькому різновидах), низка різновидів фортепіанного джазу (барел-хауз, бугі-вугі тощо), а також напрями, що відносять до цього періоду, і які виникли у деяких інших місцях Півдня та Середнього Заходу США. Класичний джаз укупі з окремими архаїчними стильовими формами іноді позначають як традиційний джаз» [7, 366].

Звернемо увагу, що в цьому та й майже у решті подібних формулювань завжди згадують архаїчний (arhaic) джаз саме як своєрідну первісну модель усього подальшого процесу розвитку джазу, до виникнення якого призвела складна взаємодія цілої низки художніх явищ, нерідко різних за природою. Але і тут не все однозначно. У багатьох джерелах поряд з «архаїчним» існує назва «фольклорний», ну і звичайно «ранній джаз» (early jazz). При досить широкому підході до архаїчного джазу можуть бути віднесені різні жанри музики, яка існувала у побуті ХІХ століття. У такому разі архаїчний джаз виглядає як сумарне позначення деяких ранніх

інструментальних форм музикування, переважно негритянських за походженням, що передували у другій половині XIX століття нью-орлеанському стилю: сільські ансамблі, що склалися з фольклорних інструментів, спазм-бенди, регтаймові групи, а також духові оркестри [13, 39]. Зауважимо, що поняття архаїчного джазу вміщує не тільки оркестрові, але й окремі сольні форми фортепіанної музики (*honky-tonk, barrelhouse*), проте саме оркестрова музика раннього джазу зазвичай вважається найбільш показовою для його стилістики в цілому [7, 358].

Дійсно, наприкінці XIX століття починають формуватися різні, так звані перехідні, типи та форми архаїчної джазової стилістики, які, вступаючи поміж себе в різні комбінації, перетинаючись і змішуючись, здійснили найбільший вплив на появу класичного джазу.

Зазначимо, що у цьому питанні теж багато різночитань. Наприклад, на думку відомого німецького музикознавця і етнографа Альфонса Дауера, архаїчний джаз — це не що інше, як стиль імпровізаційної маршової музики, яка виникла в результаті наслідування неграми оркестрів білих. А. Дауер називає його відповідно: *marching jazz, street band jazz, early jazz*. Для негритянських духових оркестрів існує ще й позначення “Brass Band”, в якому підкреслюється роль у них саме духових інструментів. Слово “brass” зустрічається і в назвах цілої низки оркестрів, причому не тільки архаїчного, але й класичного джазу [7, 360].

Джазовий критик і теоретик Ю. Барбан взагалі вважає, що «термін “архаїчний джаз” повністю суперечить естетичній природі музики тих часів, яка звучала в Нью-Орлеані і прилеглих до нього регіонах». У «Джазовому словнику» цього, безумовно, авторитетного дослідника вказується (і, мабуть, справедливо), що в ті часи слова «джаз» не існувало (термін цей з’явився в 10-ті роки XX століття), і «музиканти не називали свої оркестри джазовими». Він пропонує «називати всю цю гібридну, напівфольклорну музику, яку виконували негритянські бенди, праджазовою або доджазовою» [1, 15].

Зауважимо, що сьогодні ранні форми джазу і стилістично близькі до нього явища не зникли, не припинили свого існування, а продовжують функціонувати, причому відбувається це паралельно з появою та розвитком нових джазових форм. Для більш ґрунтовного вивчення кола питань, які стосуються відповідної тематики, пропонуємо звернутися до літератури, список якої подається.

ДЖЕРЕЛА

1. Барбан Е. Джазовый словарь / Е. Барбан. — СПб. : Композитор, Санкт-Петербург, 2014. — 368 с.
2. Беличенко С. Джаз для любознательных / С. Беличенко. — Новосибирск : Сиб. унив. изд-во, 2011. — 292 с.
3. Кинус Ю.Г. Джаз: истоки и развитие / Ю.Г. Кинус. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2011. — 491 с.
4. Коллиер Д.Л. Становление джаза / Д.Л. Коллиер. — М. : Радуга, 1984. — 390 с.
5. Конен В. Рождение джаза / В. Конен. — М. : Сов. композитор, 1984. — 310 с.
6. Ньютон Ф. Джазовая сцена / Ф. Ньютон ; пер.с англ. Ю. Верменича. — Новосибирск : Сиб. унив. изд-во, 2007. — 224 с.
7. Озеров В. Словарь специальных терминов /В. Озеров // Коллиер Д.Л. Становление джаза. — М. : Радуга, 1984. — С. 357–376.
8. Симоненко В. Лексикон джаза / В. Симоненко. — К. : Муз. Україна, 1981. — 111 с.
9. Asriel A. Jazz. Analysen und Aspekte / A. Asriel. — Berlin : VEB Lied der Zeit Musikverlag, 1977. — 294 p.
10. Berendt J.K. Od rega do rocka. — Wszystko o jazzie. — Krakow : Polskie wydawnictwo muzyczne, 1979. — 539 str.
11. Dauer A. Der Jazz. Seine Ursprunge und seine Entwicklung. — Eisenach : Kassel: E. Roth-Verlag 1958. — 276 p.
12. Stearns M. Die Story vom Jazz. — Munchen : Sudddeutscher Verl., 1959. — 308 p.
13. Encyklopedie jazzu a moderni popularni hudby. Gast vecna. — Praha : Ed. Supraphon, 1983. — 416 p.
14. Feather L. The book of jazz. — N.Y., 1961. — 280 p.
15. Hodeir A. Jazz: its evolution and essence — N.Y. : Grove Press, 1958. —96 p.
16. Tenot F, Carles Ph. Le jazz. Paris, 1977.

Статья посвящена раннему периоду развития джаза, который в специальной литературе объединяется общим термином «традиционный джаз». Рассмотрены и проанализированы расхождения в трактовке понятий, формулировок, определении хронологических границ периодизации джаза, сопоставлены взгляды разных исследователей. Особое внимание уделено архаическому джазу как своеобразной первобытной модели дальнейшего развития этого художественного явления.

Ключевые слова: джаз, стиль, искусство, архаичский джаз, классический джаз.

The article is dedicated to the earliest period of jazz development, a quite lengthy period of time, which in literature is often identified as “traditional jazz”. The article describes and analyzes differences in the interpretation of concepts, defining the boundaries of historical periodization of jazz, as well as providing a comparison of views of different researchers and making reference to the specific sources the information is derived from. In this context, special attention is paid to the archaic jazz, as a primitive model of all further development of this artistic phenomenon.

Key words: jazz, style, art, archaic jazz, classical jazz.

УДК 78.072.2

Редя В.Я.,

*професор кафедри історії світової музики
Національної музичної академії України
імені П.І. Чайковського,
доктор мистецтвознавства*

ПРОФЕСІЯ — МУЗИКОЗНАВЕЦЬ:
ГОРИЗОНТИ ОЧІКУВАННЯ

У полі зору автора статті — проблема спрямованості сучасної музикознавчої освіти на підготовку майбутніх спеціалістів до практичної професійної діяльності. Аргументовано актуальність значення фахівців сфери прикладного (практичного) музикознавства у просторі сучасної музичної культури. Акцентована важливість орієнтації студентів-музикознавців на професійну самореалізацію в реальному сучасному соціокультурному просторі.